

5.5. Натурадан рангтасвир ишлаш

Натурадан рангтасвир ишлаш жараёни ўз қонун ва қоидаларига эга, ҳамда бу иш жараёнининг алоҳида тартиби бор. Тасвир жараёнининг кетма-кетлигини англаш рангтавир ишлашдаги муваффақиятни таъминловчи муҳим шарт ҳисобланади. Рангтасвир ишлаш бошида ва ўртасида нима қилишини, уни қандай яқунлашни ўрганиш лозим. Рангтасвир ишлаш пайтида қуйидаги вазифаларни бажариш зарур бўлади: 1) умумий тус ва ранг ҳолати доираси ва натура бўёқлари яқинлиги нуқтаи назарида тус ва ранг муносабатларини топиш; 2) катта ранг - тус муносабатлари доирасида ранг – тусларни аниқлаш; 3) бутун рангтасвир яхлитлигини умумлаштириш, ажратиб кўрсатиш.

Тўлақонли рангтасвир қурилмасида натуранинг асосий ранглари орасидаги тус ва ранг тафовутини аниқ талқини билан белгиланади. Бу одам боши портретида натура ва фондан тўғри акс эттиришни таъминлаши лозим. Рангтасвирда ҳам худди шунга ўхшаш вазифа бажарилади: одам бошини дастлаб катта ва умумий шакли тузилади.

Рангтасвирда иш бошлашдан аввал натуранинг умумий ранги тузилмаси диққат билан ўрганилади. Бунга 5-10 минут вақт ажратиб, натуранинг асосий ранг муносабатларини тушуниш ва аниқлаш зарур бўлади.

Ранг нисбатларини аниқлашда, аввало натуранинг равшанлиги ва рангининг ёрқин қисмларини, кейин энг қора (тўқ ранг) қисмини ва уларга нисбатан бошқа қисмларини аниқлаш керак. Сўнгра ўртача қора туси ва ранг кучи пастроқ қисми ва бошқалар белгиланади. Мураккаб кулранг тусли бўёқ охирида аниқланади.

Рангтасвир ишлашда дарров рангни ўта ёрқин, ўта тўқ ва тўйинган рангларда бошлаш ҳар доим ҳам яхши натижа бермайди. Энг ёруғ ва энг қора жойлари оқ ёки қора рангда бўлмаслиги мумкин. Ўта кучли тўйинган ёрқин ранг қисми ҳам учрайди. Шунинг учун бўёқда ишлашдан олдин умумий ранг оҳангини ва ранг кучини, ранглар муносабатини, оқ жойларини қайси оқ

рангда ва тўқ жойларини қайси тўқ ранглардаги нисбатини ўйлаб кўриш лозим.

Ранг муносабатлари ва ёруғ-сояни аниқлашда катта текисликдан майда текисликка ўтиш керак. Масалан портретда юз қисми ва кийимлари умумий рангдан кўз, соч, лаб, шунингдек кастюм, кўйлак ёки шарф каби алоҳида

22 - расм. Аёл портретини натурадан рангтасвирини ишлаш жараёни.

қисмлар рангини аниқлаш мақсадга мувофиқдир. Қоматнинг фонга нисбатан ранг тусини аниқлаш ҳам муҳим, тўқ рангдаги соч неча баробар фон рангига нисбатан тўқроқ юз қисмининг ёруғ жойи, соя қисмига нисбатан неча баробар ёруғроқ ва шу каби бошқаларни ҳам фарқини аниқлаш лозим. Шу йўсинда одам боши ҳамма қисмлари ишлансагина портрет мақсадга мувофиқ амалга оширилиши мумкин ва одам портрети табиий чиқишига эришилади.

Рассомчиликда «катта ёруғлик», «катта соя», «катта шакл (қиёфа)», «катта ранг муносабати (нисбати)» каби сўзлар ишлатилади. Бу натурани яхлит кўрабилишни ва яхлит тасвирлашни белгилайди. Натурани ёритилган

қисмининг ранг туси соя қисмидаги ранг - тусига ҳеч вақт ўхшамайди, тўғри келмайди. Шунингдек шахсий сояси билан ерга тушган соясининг туси (ёркинлиги) орасидаги фарқ бир хил эмас. Соя қисмидаги рефлекс ярим соядан ёркин (оч рангда), шахсий соя умумий тусига боғлангандир. Тўғри топилган шакл катта бўлакчалари туси ва ранги тасвирнинг яхлитлигини (бутунлигини) ва ёритилишнинг тўғрилигини ифодалайди. Катта пландаги ранг тусини аниқлагандан кейин, ёруғ - соя қисмларини, яъни ҳар бир шаклни (натура қисмларини) алоҳида ёруғ - соя ва рангларни ёруғликда, яримсояда, шахсий соясида ва ерга тушган соясида тўғри аниқлаб тўла ўхшашлик берилади.

Ҳар қандай ёруғликда кўринган натура қисмлари ҳар хил ранг тусида бўлади. Бир қисми ёруғроқ, иккинчи қисми биздан узоқроқ бўлса албатта биринчисидан фарқ қилади. Шунингдек ярим соядаги ва соядаги ёнма - ён турган икки жисм албатта бир - биридан фарқ қилади, улар орасидаги тус ва ранг қандай бўлишини эътиборда тутиш керак. Иккита қисмини бир хил оқ ёки қора бўёқ аралаштириб ишлаш тўғри келмаслиги мумкин.

Чехрадаги ҳар бир шакл қисмига алоҳида ранг тайёрлаб тегишли жойига кўйиш зарур. Иссиқ ранг бўлакчаси ўз атрофида ҳар доим совуқ ранг бўлакчасини талаб қилади ва аксинча. Масалан, жисм сирти зарғалдоқ рангда бўлса, унинг ёнида нилоби (голубой) ранг бўлиши мумкин.

Тасвирда иссиқ ва совуқ ранг жилоси бир - бирини тўлдириб, ранг жарангдорлигини оширади. Кўз олдимизда натуранинг табиийлигини таъминлайди. (22 - *расм*).

Шакл рангларини бир-бири билан таққослаб, катта-катта бўлакчаларига таққосланади. Шакл рангларини алоҳида кўриш, ёнидагиси билан таққосламаслик колоритни бузилишига олиб келади. Рангларни таққослашда кулранг (серий)га эътибор бериш керак. Чунки кулранг иссиқ ранг ёнида совуқ ранг, совуқ ранг олдида иссиқ ранг бўлиб кўриниши мумкин.

Агар қизил ранг билан кулрангни таққосласак совуқ рангда, кўк ранг ёнида эса иссиқ рангда кўринади. Шунинг учун ранг тусини аниқлашда

кулрангни кулранг билан, ёрқин рангни ёрқин ранг билан, қорамтир рангни қорамтир ранг билан таққослаш муҳим ҳисобланади.

Тасвирланаётган шаклни контур (чегара) чизигини ҳам таққослаш ўринлидир. Чунки у ҳамма жойларида ҳар хил бўлиши мумкин. Баъзи жойларда яхши, аниқ кўринса, баъзи жойларида хиралашиб кўриниши мумкин. Тушаётган соя чегаралари ҳам ҳар хил. Биринчига нисбатан учинчи пландаги жисм чегаралари хиралашиши аниқ.

Бўёқнинг ҳақиқий ранг кучини ва ёрқинлигини мато юзаси тўла бўялмагунча аниқлаш қийин. Палитрадаги ёрқин рангли бўёқ мато (холст)да ҳам ёрқин ранг дейишга эрта, у фақат холстдаги бошқа рангларга таққослаш натижасида аниқланади. Ёрқин рангли жисмни атрофидаги жисмлар ранги аниқланмагунча айтиш қийин.

Портретни ранглаш давомида унинг рангтасвири билан барча рельефини ва характерини ҳам эсдан чиқармаслик муҳим. Портретда рангни умумлаштириш жараёнида натурани яхлит кўра билиш керак, яъни уни бир зумда кўриш ва таққослаш орқали мақсадга эришилади. Шунингдек натурани ва матони яхлит кўрабилиш тасвирдаги ранг хатолигини аниқлаб умумлаштиришга ёрдам беради. Иш жараёнида яхлит кўра билиш рангтасвирчи - рассомлик касбида энг муҳим вазифадир. Бу маҳоратни яхши эгаллаган рассом натура образини тўғри акс эттириб, унда биринчи даражали қисмини, жисмлар ўрнини, тугалланиш даражасини, композиция марказига урғу беришни моҳирлик билан амалга ошира олади.

Яхлитлик қонунларига амал қилмасдан, натурани чизматасвири (ёки қаламтасвири)ни, рангтасвирни ҳосил қилиш мумкин эмас. Шакл ҳам, ранг ҳам, ўз-ўзидан барпо бўлмайди, у ҳар доим яхлитликнинг бир қисми бўлиб, таққослаш натижасидир.

Объектларда умумийликни топиб олиш рассомни натуранинг иккинчи даражали жиҳатларидан озод қилади, асосий тус ва ранг муносабатларни белгилаб олишга имкон беради.

Ранг муносабатларни ёрқин ва кўринарли рангдан бошланади, сўнгра энг қуюқ рангга ўтилади, қолганлари ўшаларга нисбатан белгилаб борилади. Мураккаб ранглар ва кулранг энг охирида қўйилади¹.

Дастлабки, бошланғич туслар ҳар доим ҳам ўта ёрқин ёки қуюқ бўлавермайди. Энг ёрқин жойни оқ рангда, қуюқ жойи қора рангда бўлиши шарт эмас. Ўта тўйинган ранглар ҳам кам учрайди.

Ёруғ-соя ва ранг муносабат (нисбат)ларини топгач умумийликдан хусусийликка томон ҳаракат қилиш зарур. Дастлаб асосий шакллар орасидаги тус фарқлари тасвирда уларнинг турли қисмларига тегишли бўлган ранг муносабатлари топиб олинади.

Тасвирларга кейинги ишлов беришда натуранинг хусусиятини бўрттириб кўрсатувчи рангга таяниш тегишли натижани беради. Натурадан кам машқ қилган ёш рассомлар унга хос бўлган бўёқларнинг яқдиллигини ҳар доим ҳам муваффақият билан бера олмайди. Натурадан ишлаш чоғида унинг ранг жиҳатларининг мувофиқлашувини тушуниш, тус ва ранг ҳолатини белгилай олиш зарур.

Чехрадаги деталнинг ва бутун натуранинг ҳажмий шакл хилма-хиллигини яхши тушуниб олиш учун инсон кўзи илиқ ранглар оғушида совуқ рангларни ҳам англаб олишни назарда тутиш зарур.

Илиқ ва совуқ рангларнинг мувофиқлашуви уларнинг тасвирдаги жарангдорлигини янада оширади, натуранинг табиийлигини таъминлайди.

Шаклларни ранг бўйича чоғиштиришда яна бир ҳолатни ҳисобга олиш зарур бўлади. Кетма - кет ранг тафовутлари кулранг рангнинг гоҳ илиқ, гоҳ совуқ кўриниши касб этади.

Тасвирда - натураларни фақат рангига қараб эмас, балки чизиқларнинг аниқлиги билан ҳам белгиланади. Тасвирланаётган буюм ёки шаклларнинг

---

¹ Р.Худайбергенов. «Рангшунослик ва композиция асослари». “Чўлпон” нашр.Тошкент. 2019.

чегараси доим ҳам аниқ бўлавермайди. Баъзан шакл чегараси белгиланган бўлади, баъзан эса фон билан уйкашиб кетади.

Иш жараёнида доим ранг муносабатлари ёрдамида фикр юритиш лозим. Натураларни матодаги тасвири билангина эмас, уларни натурадаги кўриниши билан ҳам чоғиштириб бориш зарур бўлади. Олдинги планда жойлашган шакллар орқадагига қараганда ёрқинроқ рангда бўлади.

Ёш рассом тасвирни олд пландан бошлагани мақсадга мувофиқ. Агар ранг беришни орқа пландан бошласа, олд планни ифодалашга бўёқнинг кучи етмай қолади.

Бутун мато (холст) юзаси бўёқ билан қопланмай ва муносабатлар тўғри олинмай туриб, бўёқ кучи ва тасвир натураларнинг моддий ашёвийлигини ҳис қилиб бўлмайди. Негаки натураларнинг ёритилганлиги ва тасвирланаётган натуранинг сирти тўғри ранг муносабатларига боғлиқдир.

Тасвир ва ранг муносабатларини белгилаш чоғида фақат ранг доғлари билангина эмас, балки маълум шакл билан ишлаётганликни унутмаслик зарур. Агар ранг аниқ шакл, ашё ва нарсаларни маконий жойлашувини ифодаламаса, у тасвирдаги моҳиятини йўқотади.

Иш сўнггида тасвирнинг айрим жойлари етарли рангдор бўлмаганлиги ёки ранг ва туси ортиқча ёрқин рангли бўлиб кетиши мумкин. Бундай ҳолатда қуйидаги вазифалар ҳал этилади: шаклларнинг қатъий чегараси юмшатилади, ашёларнинг рангдорлиги юмшатилади ёки кучайтирилади, тус бўйича айрим жойлари ёритилади.

Умумлаштириш босқичида натурани яхлит кўришга ҳаракат қилиш лозим. шакллар гуруҳи чаплашгандек кўринади, лекин тусларнинг муносабатини, натуранинг яхлитлигини кўриш мумкин бўлади. Яхлит кўриш қобилияти ишни умумийликдан хусусийликка ва аксинча тарзда олиб боришга имкон беради.